

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

<http://dx.doi.org/10.22067/PG.2024.87026.1275>

پژوهشی

تحلیل روابط مکان، فضا و امنیت (مطالعه موردی: استان آذربایجان غربی)

یاشار ذکی (دانشیار، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران)

yzaki@ut.ac.ir

کیومرث یزدان‌پناه درو (دانشیار، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران. نویسنده مسئول)

kyazdanpanah@ut.ac.ir

احمد پیشه‌ور (دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، پردیس بین‌المللی کیش دانشگاه تهران، کیش، ایران)

ahmadpishevar@ut.ac.ir

چکیده

فضا و مکان از جمله مفاهیم و بنیادهای اثرگذار در زیست فردی و جمعی انسان‌ها در مقیاس‌های گوناگون است. با توجه به اهمیت فضا و مکان در تحلیل‌های امنیتی، تحقیق حاضر با روش توصیفی و همبستگی، به تحلیل رابطه مکان، فضا و امنیت در استان آذربایجان غربی پرداخته است. برای تحلیل داده‌ها از آزمون تک‌نمونه‌ای t و برای تحلیل عاملی (مدل معادلات ساختاری) از نرم‌افزار SPSS و Lisrel استفاده شد. میان هر چهار مولفه امنیت با مکان و فضا در آذربایجان غربی همبستگی مثبت و قوی وجود دارد. استان آذربایجان غربی در ایران به دلیل هم‌مرز بودن با جمهوری آذربایجان، جمهوری ارمنستان، ترکیه و عراق از اهمیت استراتژیک قابل توجهی برخوردار است. مرزهای این استان با ترکیه و عراق پیامدهایی برای تجارت فرامرزی، تبادلات فرهنگی و تهدیدات امنیتی بالقوه دارد. همسایگی جغرافیایی استان با کشورهای همسایه و با حوزه‌های ژئوپلیتیکی متفاوت و بل متضاد به پیچیدگی ژئوپلیتیکی آن می‌افزاید؛ زیرا به یک نقطه کلیدی در روابط ژئوپلیتیکی و نیز منافع متعارض منطقه‌ای تبدیل می‌شود. از این رو، افزایش مقادیر و ضرایب امنیت (در چهار مولفه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و اکولوژیکی) منجر به افزایش تعلق و هویت مکانی در میان شهروندان این استان می‌شود. افزایش تعلق به مکان، علاوه بر فراهم کردن زمینه‌های مشارکت بیشتر شهروندان در راستای توسعه پایدار، باعث کاهش گسل‌های سرزمینی و قومی نیز می‌شود و به صورت لایه‌ای نرم‌افزاری و فرهنگی، امنیت پایدار را تقویت و تسهیل می‌کند.

واژگان کلیدی: امنیت، مکان، فضا، امنیت پایدار، آذربایجان غربی.

مقدمه

فضا و مکان از مفاهیم اساسی در حوزه جغرافیا به ویژه در جغرافیای سیاسی است. ایده امنیت نیز موضوعی است که محققان جغرافیای سیاسی، علوم سیاسی، روابط بین‌الملل، جامعه‌شناسی و سایر رشته‌ها به آن می‌پردازند. بررسی و تحلیل روابط بین فضا، مکان و امنیت در جغرافیای سیاسی قابل بحث است. به گفته یان اگنیو، کشورها از مکان‌ها تشکیل شده‌اند و کنش‌های سیاسی در آن مکان‌ها اتفاق می‌افتد. بنابراین، رفتار سیاسی نتیجه فعالیت‌های کارگزاران در نظر گرفته می‌شود که خود محصول متون اجتماعی ساخته شده‌اند که از لحاظ تاریخی شیوه زندگی مردم را در درون خود شکل داده‌اند (Agnew, 1987: 43).

وقتی صحبت از نحوه تعامل ما با محیط اطراف می‌شود، یک نوع تعامل، تعامل سیاسی در یک مکان و همچنین روابط سیاسی آن با مکان‌های دیگر است. اساساً مکان چیزی است که ما ایجاد می‌کنیم. این یک محصول ساخت بشر است. انسان‌ها نمی‌توانند بدون مکان مؤثر باشند یا حتی کاری انجام دهند، بنابراین مکان به دلیل تأثیرات یا پیامدهایش یک ابزار اجتناب‌ناپذیر است. به طور کلی، سازندگان به وجوب مکان به دلیل تأثیرات آن معتقدند (Sack, 2003: 41).

مطالعه رابطه مکان و فضا نشان می‌دهد که آنها شباهت‌ها و تفاوت‌هایی دارند. مثل اینکه اتاق و حیاط خلوت هر دو مکان هستند، اما ویژگی‌ها و کاربردهای متفاوتی دارند (Beck, 1966: 13). جانستون معتقد است که فضا و مکان چیزهای متفاوتی است. آنها فکر می‌کنند که فضا به موقعیت و مکان اشاره دارد، در حالی که مکان اشاره به اشغال آن مکان است. بنابراین مکان تبدیل به یک فضای خاص یا فضایی می‌شود که در آن زندگی می‌کنند. سپس فضا به این واقعیت اشاره دارد که مکان‌ها را نمی‌توان در هر جایی قرار داد. مکان خاص و فضا عام است (Paul and Johnston, 2005: 82). امنیت بسیار مهم است؛ زیرا ما را در جنبه‌های مختلف زندگی مانند شخصی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی ایمن نگه می‌دارد. این مانند یک نیاز اساسی برای افراد و جامعه به عنوان یک کل است. وقتی امنیت نداریم یا چیزی آن را به هم می‌زند، می‌تواند به عواقب بسیار ترسناک و خطرناکی منجر شود (قرایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۸۲).

چگونگی ارتباط مکان‌ها به صورت محلی و ناحیه‌ای و ارتباط آن با فضا و امنیت در این پژوهش با تمرکز بر مقیاس محلی و ناحیه‌ای استان آذربایجان غربی مورد مطالعه قرار گرفته است. استان آذربایجان غربی به دلیل همسایگی با سه کشور مهم خاورمیانه یعنی ترکیه، عراق و جمهوری خودمختار نخجوان آذربایجان در موقعیت بسیار حساسی قرار دارد. همچنین در نزدیکی بزرگ‌ترین شریان اقتصادی و ارتباطی (پل ارتباطی ایران و اروپا) قرار دارد و ترکیب قومی منحصر به فردی دارد. تحلیل رابطه سه سویه مکان، فضا و امنیت در استان آذربایجان غربی هدف اصلی این پژوهش است. این عوامل تضمین امنیت پایدار در استان را ضروری

و چالش‌برانگیز می‌کند. این مطالعه در پی آن است که چگونه عوامل مختلف در یک مکان می‌توانند بر امنیت تأثیر بگذارند. به عبارتی چگونه پتانسیل و محدودیت‌های یک مکان می‌تواند به اطمینان از ایمن بودن ناحیه کمک کند. امنیت در اغلب مکان‌ها واقعاً مهم است، به خصوص وقتی صحبت از امنیت نواحی مرزی می‌شود. هدف اصلی ما درک چگونگی روابط بین مکان، فضا و امنیت در آذربایجان غربی است مقاله حاضر در پی این است که این سه مفهوم اساسی چگونه به هم مرتبط هستند و چگونه بر یکدیگر در محدوده مورد مطالعه تأثیر می‌گذارند. بنابراین، سوال اصلی این است که مکان، فضا و امنیت در آذربایجان غربی چگونه به یکدیگر مرتبط هستند؟

انسان‌ها فضا، مکان و زمان را عمدتاً ناخودآگاه تجربه می‌کنند. از طریق پرسپکتیوها، تصاویر یا نقشه‌ها، افراد تحت تأثیر قرار می‌گیرند و یاد می‌گیرند که عناصر بصری را در یک ساختار فضایی زودگذر سازماندهی کنند (Tuan, 2005) معتقد است که هر فعالیتی یک «ساختار فضایی زودگذر» ایجاد می‌کند. در واقع، در حالی که ما فضا را گستره‌ای وسیع و انتزاعی می‌بینیم؛ مکان بخشی از فضا است که توسط شخص یا چیز اشغال شده و دارای اهمیت معنادار و ارزشمندی است (گودال، ۱۹۸۷؛ میهو و پنی، ۱۹۹۲).

مبانی نظری

یکی از مفاهیم مهم در تحلیل فضایی، تفسیر ایده فضا است. اعتقاد بر این است که فضا یک چیز ملموس، واقعی یا مادی نیست و تصادفی به وجود نمی‌آید. فضا یک ایده‌آل و محصول ادراک ذهنی است. از منظر کانت، فضا نه وجود ماهوی در زمان دارد و نه وجود در عَرَض. همان‌طور که ارسطو معتقد بود، دانش پیشینی است، این یک مفهوم ذهنی است که شناخت را ممکن می‌کند (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۹۱: ۷۸). به گفته کوهن، هدف اصلی از تجزیه و تحلیل یک متن در شرایط مکانی، بررسی نحوه رفتار افراد در فضا است. «فضا» به الگوهای توزیع فرآیندهای سیاسی و روابط فضایی آنها با پدیده‌های مرتبط اطلاق می‌شود (میرحیدر و میراحمدی، ۱۳۹۴: ۱۸۴).

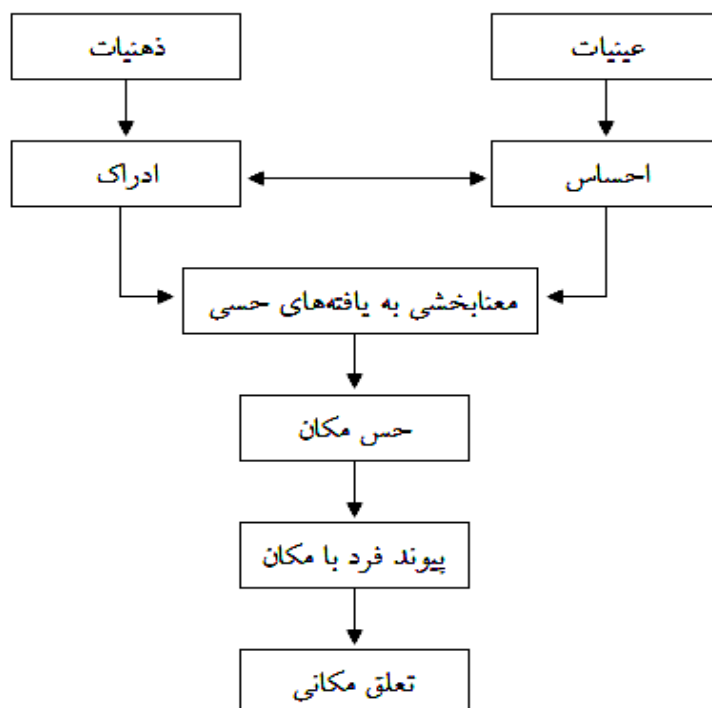
یک مکان اساساً یک ناحیه جغرافیایی محدود است که در آن روابط اجتماعی، هویت، زندگی و امنیت وجود دارد. اینجاست که پایه‌ها و زمینه‌های امنیت و ناامنی در مقیاس‌های رسمی، ملی و غیررسمی در فضاها و مکان‌ها شکل می‌گیرد. امنیت یکی از نیازهای اساسی و اساسی برای تعالی انسان تلقی می‌شود. درست مانند نیازهای فیزیولوژیکی انسان که برای زندگی ضروری است، بهبود این مؤلفه نیز مستقیماً بر سلامت و شادی افراد و در نتیجه جامعه تأثیر می‌گذارد. امنیت بیشتر جنبه ذهنی و روانی دارد (پاکزاد، ۱۳۸۱: ۷). هنگامی که مردم با محیط خود تعامل دارند، رنگارنگ می‌شود و از مناطق اطراف متمایز می‌شود. مکان به مرکز «ارزش درک‌شده» همراه با امنیت و ثبات تبدیل می‌شود که در آن نیازهای زیستی و شناختی برآورده

می‌شود. این ایده باز بودن و آزاد بودن در فضایی متفاوت متناقض است. با وجود تضاد مکان و فضا، امنیت و آزادی، معانی این دو مفهوم با هم ترکیب شده و ما را ملزم به تعریف هر یک می‌کند، به گونه‌ای که «به یکی دلبسته‌ایم و منتظر دیگری هستیم» (توان، ۱۹۹۷: ۶-۳).

از آنجایی که تعاملات اجتماعی یک مکان را شکل می‌دهد، «واقعیت یک مکان» همیشه برای تعریف خود در یک فرآیند اجتماعی باز و پذیرا است (لگان و ملچ، ۱۹۸۷: ۴۷). هویت یک مکان را به عنوان ترکیبی خاص از روابط اجتماعی در نظر بگیرید که همیشه در حال تغییر، بحث و جدل و پیچیدگی است. اساساً هویت یک مکان از تاریخ آن و چگونگی تبدیل آن از چیزی بیرونی به چیزی درونی ناشی می‌شود. بنابراین، درک یک فضا و چگونگی تبدیل آن به یک مکان است. انطباق با آن فقط مربوط به رفتار غریزی نیست؛ بلکه زمینه‌های فرهنگی نیز دارد. تعهد و مسئولیتی که از هویت یک مکان ناشی می‌شود، به ایجاد یک محیط اجتماعی پایدار و پایدار کمک می‌کند (کاویانی‌راد، ۱۳۹۳: ۲۰۹).

در نتیجه، مکان‌ها ترکیبی از سیستم‌های انسانی و طبیعی هستند و به عنوان قطب‌های اصلی عمل می‌کنند که تجربیات مستقیم ما را از جهان ممکن می‌سازند. از این منظر، آنها منابع مهم هویت فردی و جمعی هستند و نقطه مرکزی را ایجاد می‌کنند که در آن ارتباطات عمیق عاطفی و روانی بین افراد برقرار شود (شکویی، ۱۳۹۲: ۲۷۴). دلبستگی به مکانی در یک محل می‌تواند احساس مردم را نسبت به آن محیط نشان دهد. برخی از مطالعات نشان داده‌اند که دلبستگی عاطفی به یک مکان فقط مربوط به تعاملات اجتماعی نیست؛ بلکه به احساس فیزیکی و اجتماعی افراد در آن محیط نیز مربوط می‌شود. بنابراین، این فقط به این نیست که با چه کسی معاشرت می‌کنید، بلکه به احساس شما در خود مکان نیز مربوط می‌شود (Kyle, 2015: 25).

(Jorgensen and Hidalgo, 2019: 64) از آنجایی که مردم با سرزمین خود ارتباط قوی احساس می‌کنند، حاضر نیستند، اجازه دهند آسیبی به آن وارد شود. در مواقع خطر، در برابر تهدیدات وطن خود می‌ایستند. این عزم تا زمانی ادامه می‌یابد که فردی حاضر شود جان و مال خود را فدای خاک و خاک خود کند (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۲۱).

شکل شماره ۱: تأثیر حس مکان بر تعلق مکانی (حافظ‌نیا و کاویانی‌راد، ۱۳۹۳: ۲۱۲)

در تبیین روابط متقابل مکان، فضا و امنیت از نظریه‌های زیر استفاده شده است:

رنالیسم تهاجمی: این نظریه براساس مکتب نوواقع‌گرایی و با پیروی از نظریات جان مرشایمر^۱، به وجود آنارشی در نظام بین‌الملل به این معنا که هیچ نوع حاکمیتی در رأس نظام وجود ندارد، معتقدند. آن‌ها وجود حاکمیت را در درون دولت‌ها می‌دانند و تأکید دارند که هر دولتی، به نوعی خود را در نظام بین‌الملل، مرجع می‌داند (Hermann Hohn, 2011: 54-55). رنالیسم تهاجمی بر این اصل تأکید دارد که سیاست بین‌الملل و کنش بازیگران، در راستای افزایش قدرت نسبی است و دولت‌ها تا زمانی که به یک قدرت هژمون تبدیل نشده‌اند، از این تلاش دست نمی‌کشند (جلالی، ۱۳۸۸). به گفته مرشایمر، قدرتمندترین دولت‌های جهان، نهادها را به وجود می‌آورند تا بتوانند سهم خودشان را از قدرت جهانی حفظ یا حتی آن را بیشتر کنند (طیب، ۱۳۹۰: ۸۹). با در نظر داشتن این موضوع که در قرن حاضر، مناطق و کانون‌های انرژی بیش از گذشته مورد توجه کشورها و خصوصاً قدرت‌های بزرگ قرار گرفته‌اند و همچنین با عنایت به موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی ایران در منطقه و جهان، لزوم تدوین برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های دقیق مربوط به حوزه انرژی، در جهت تأمین حداکثری منافع و امنیت ملی بیشتر احساس می‌شود.

¹. John Mearsheimer

مکتب کپنهاک: این کپنهاک صرفاً مبتنی بر مطالعات امنیتی و در راستای پایه‌گذاری جایگاهی مستقل برای مطالعات امنیتی و نیز توسعه ابعاد امنیت است. این مکتب تحت تاثیر دیدگاه‌های باری بوزان^۱، آل ویور^۲ و دو ویلد^۳، امنیت را از جنبه‌های گوناگون مورد مطالعه قرار داده و طرحی تحت عنوان «موسع در برابر مضیق»^۴ به منظور توسعه ابعاد امنیت مطرح کرده است. مکتب کپنهاک مخالف اصول امنیتی «مبتنی بر قدرت» رئالیسم و دیدگاهی است که محور اصلی مطالعات امنیتی را جنگ و زور می‌داند. بوزان که یک نوواقع‌گراست، به شکل بسیار مبسوط‌تر، مستدل‌تر و قوی‌تری امنیت مضیق را به زیر سؤال برده و امنیت تک‌بعدی را به پنج بخش نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی گسترش داده است (عبداله‌خانی، ۱۳۸۵: ۴۹۱). در مجموع، از نظر مکتب کپنهاک امنیت ملی، مرکز ثقل و محور امنیت در سطوح بین‌المللی، منطقه‌ای، دولتی و اجتماعی در هر کشور است (عبداله‌خانی، ۱۳۸۵: ۴۹۱).

لیبرالیسم: اساساً نظریه‌ای است که دغدغه اصلی آن، آزادی افراد بوده و به دنبال وفق دادن بین نظم (امنیت) و عدالت (برابری) در جامعه است (راه‌چمنی، ۱۳۸۳: ۳۶۹). طبق دیدگاه لیبرالیست‌ها، دولت‌ها می‌توانند بدون آسیب زدن به حقوق سایرین، منافع خود را دنبال کنند و نیازی به مداخله خارجی نیست. ایشان بر این باور تأکید دارند که مداخله خارجی در پیگیری بازیگران به دنبال منافع‌شان موجب بروز برخورد و مشکل می‌شود (طیب، ۱۳۹۰: ۱۲۸). لیبرال‌ها مسائل امنیتی را تنها از بُعد نظامی بررسی نمی‌کنند و به ابعاد دیگر همچون بُعد اقتصادی و زیست‌محیطی نیز می‌پردازند.

نئولیبرالیسم: این تفکر، پارادایمی مبتنی بر رفاه و توسعه برون‌گرا را بر جهان و فرآیند جهانی شدن، حاکم کرده است. در واقع نئولیبرالیسم، جهانی شدن و توسعه برون‌گرا، یک فرآیند سه‌وجهی محصول نگرش‌ها و تفکرات نئولیبرالیستی بوده است (موسوی شفائی، ۱۳۸۹). طرفداران این نظریه، در پی محدود کردن مداخله دولت در ایجاد مقررات و کنترل اقتصادی و در راستای اقتصاد سرمایه‌داری، گسترش یافتند. این نگرش‌ها که از سوی نهادهای مالی بین‌المللی به عنوان الگوی توسعه به کشورهای در حال توسعه معرفی شدند، نه تنها منجر به توسعه‌یافتگی و صنعتی شدن این دسته از کشورها نشدند؛ بلکه با افزایش نابرابری‌ها و گسستگی‌های اجتماعی، باعث دور شدن هرچه بیشتر کشورهای در حال توسعه از مسیر توسعه گردیدند.

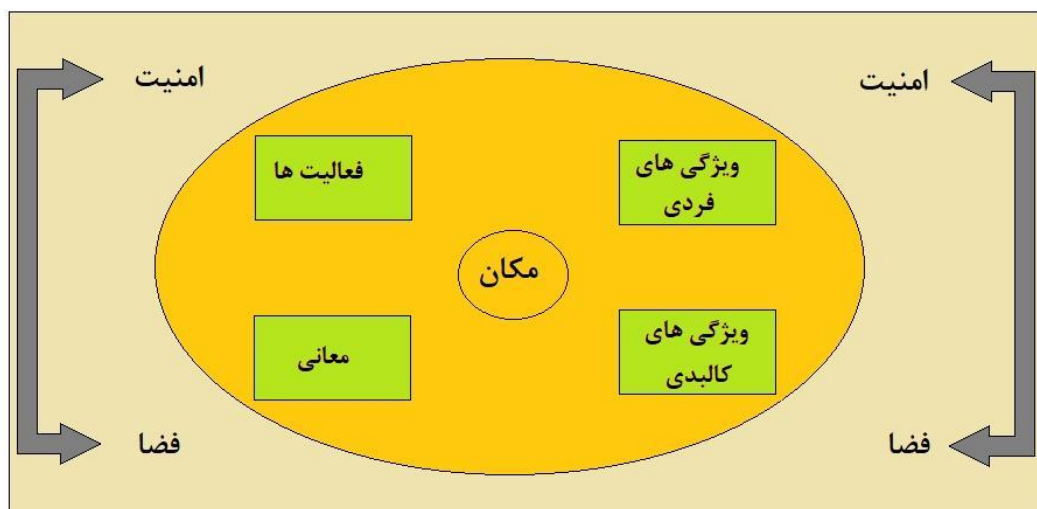
با توجه به مفاهیم و نظریات بررسی شده در فصل دوم این رساله، مدل مفهومی تحقیق به شکل زیر رسم شده است.

1. Barry Buzan

2. Ole Waver

3. De Wild

4. Wide Versus Narrow

شکل شماره ۲: مدل مفهومی تحقیق

ترسیم از: (نگارندگان، ۱۴۰۲)

جدول شماره ۱: متغیرها، گویه‌ها و نحوه اندازه‌گیری

نام متغیر	نقش متغیر				نوع متغیر			
					مقیاس متغیر			
	مستقل	وابسته	مخلوشگر	زمینه‌ای	کمی		کیفی	
فاصله‌ای					نسبتی	اسمی	رتبه‌ای	
بافت قومیتی استان		*			*			
شکل هندسی		*			*			
ویژگی‌های مرزی استان		*			*			
عوامل اقتصادی		*			*			
نمره‌ای که آزمودنی از پرسشنامه تحلیل روابط مکان، فضا و امنیت بدست آورد								
نمره‌ای که آزمودنی از پرسشنامه تحلیل روابط مکان، فضا و امنیت بدست آورد								
نمره‌ای که آزمودنی از پرسشنامه تحلیل روابط مکان، فضا و امنیت بدست آورد								
نمره‌ای که آزمودنی از پرسشنامه تحلیل روابط مکان، فضا و امنیت بدست آورد								
واحد سنجش								

مخاطرات طبیعی و انسانی	*	*	*	*	*	*	نمره‌ای که آزمودنی از پرسشنامه تحلیل روابط مکان، فضا و امنیت بدست آورد	گویه لیکرتی (۱۶ تا ۱۹)
موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی	*	*	*	*	*	*	نمره‌ای که آزمودنی از پرسشنامه تحلیل روابط مکان، فضا و امنیت بدست آورد	گویه لیکرتی (۲۰ تا ۲۲)
موقعیت ژئوپلیتیکی	*	*	*	*	*	*	نمره‌ای که آزمودنی از پرسشنامه تحلیل روابط مکان، فضا و امنیت بدست آورد	گویه لیکرتی (۲۳ تا ۲۵)
عوامل ژئواکونومیک	*	*	*	*	*	*	نمره‌ای که آزمودنی از پرسشنامه تحلیل روابط مکان، فضا و امنیت بدست آورد	گویه لیکرتی (۲۶ تا ۳۱)
امنیت	*	*	*	*	*	*		-

پیشینه تحقیق

در ارتباط با موضوع «روابط مکان، فضا و امنیت»، پژوهشگران خارجی و داخلی متعددی با نگرش‌های مختلف به امنیت و ساماندهی فضا پرداخته و تأثیر آن را بر جنبه‌های مختلف «امنیت شهر، ناحیه و حتی کشور» مورد بررسی قرار دادند که مجالی برای ذکر نتایج همه آن‌ها نیست و تنها به عنوان نمونه می‌توان به مطالعات زیر اشاره کرد.

جدول شماره ۲: خلاصه تحقیقات پیشین در مورد روابط مکان، فضا و امنیت

پژوهشگر و سال	عنوان	نوع روش تحقیق	نتیجه
حافظ‌نیا و کاویانی‌راد (۱۳۹۳)	فلسفه جغرافیای سیاسی	کتاب - بنیادی	در روابط مکان و فضا، پویاشناسی فضا و سیاست، توزیع فضایی قدرت، ساختار سیاسی فضا، سازماندهی سیاسی فضا و تمرکز و عدم تمرکز سیاسی فضا بررسی می‌شود.
بلاغی (۱۳۹۰)	پویاشناسی فضا و سیاست، توزیع فضایی قدرت، ساختار سیاسی فضا، سازماندهی سیاسی فضا و تمرکز و عدم تمرکز سیاسی فضا	رساله - موردی	مکان کوچک، ارزش‌هایی جغرافیایی ثابت و استراتژیک دارد و در ارتباط مستقیم یا غیرمستقیم با امنیت حیاتی، قدرت‌هایی منطقه‌ای و جهانی می‌تواند عامل جلب توجه بازیگران بین‌المللی باشد.
ابراهیم‌زاده (۱۳۹۴)	تأثیر روابط فضایی واحدهای سیاسی - اداری درون کشوری بر پایداری امنیت (مورد مطالعه: سیستان و بلوچستان و کرمان)	پایان‌نامه - موردی	تغییر در مرزهای سیاسی استان سیستان و بلوچستان و کرمان، باعث افزایش تعادل فضایی و به‌وجود آمدن امنیت و نیز ایجاد منطقه کار کردی باعث کاهش مسائل ژئوپلیتیکی در جنوب شرق کشور می‌شود.

ایزدی و همکاران (۱۳۹۴)	ارتقای احساس امنیت در فضاهای عمومی با بهره‌گیری از طراحی شهری (نمونه مطالعه: میدان امام، شهر همدان)	مقاله - کاربردی	سه عامل پیاده‌مداری، زیبایی‌شناسی و امنیت شبانه به ترتیب بیشترین تأثیر را در میزان احساس امنیت در میدان امام داشته‌اند.
امیری (۱۳۹۶)	بررسی اثر ساختار فضا بر احساس امنیت شهروندان در محلات شهری و ارائه راهکارهایی در جهت پیشگیری از جرم (نمونه موردی: شهرک طرق مشهد)	پایان‌نامه - موردی	رابطه میان شاخص‌های احساس امنیت و شاخص‌های چیدمان فضا با خوانایی، دسترسی، کالبدی و دلبستگی معنادار و با شاخص محیطی معکوس است.
کوهن ^۱ و همکاران (۲۰۱۵)	روابط میان مکان و عملیات امنیتی پلیس در ایالت ایدیانای آمریکا ^۲	مقاله - کاربردی	با همکاری بین مردم یک مکان، پلیس و شهروندان در حل مسائل و مشکلات همسایگان افزایش می‌یابد، شهروندان احساس امنیت بیشتری در همسایگی و مکان زندگی خود می‌کنند.
پیونگ ^۳ و همکاران (۲۰۱۶)	عوامل تأثیرگذار مکانی بر عقیده عمومی نسبت به امنیت در لس‌آنجلس	مقاله - کاربردی	امنیت می‌تواند میزان تصدیق و رضایت شهروندان از عملیات پلیسی را افزایش دهد.
رلف ^۴ (۲۰۱۷)	احساس مکان در سایتی واقع در آفریقای جنوبی	مقاله - کاربردی	ساکنین ارتباطی عمیق با مکان برقرار می‌کنند که این خود موجب هویت شخصی و امنیت عاطفی آن‌ها می‌شود.
کارترایت ^۵ و همکاران (۲۰۲۰)	بررسی کمبود هویت مکانی، مکان‌های کارا و در نتیجه فشارهای ناشی از آن	مقاله - کاربردی	تقویت هویت مکانی تنها با راهکارهای فضایی ممکن نیست؛ بلکه مشارکت ساکنان محلی در مراحل اولیه طراحی، ضروری است.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف، کاربردی و از لحاظ روش، توصیفی - تحلیلی است. گردآوری داده‌های تحقیق در قالب مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی (پرسش‌نامه محقق‌ساخته) انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش به تعداد ۵۰۰ نفر از اهالی استان آذربایجان غربی است. انتخاب نمونه‌های آماری با روش سرشماری انجام شد؛ لذا تمامی ۵۰۰ نفر جامعه آماری به عنوان نمونه جهت توزیع پرسش‌نامه انتخاب گردید.

برای تحلیل صحت اطلاعات و تأثیر جامعه آماری در ارزیابی شاخص‌ها و تأثیر آن‌ها بر روابط مکان، فضا و امنیت به توصیف ویژگی‌های جامعه آماری می‌پردازیم. ۵۱ درصد دارای تحصیلات کارشناسی و ۱۶ درصد دارای تحصیلات دکتری بودند و در نهایت ۳۲ درصد، استاد دانشگاه و ۴۲ درصد نیز کارمند بودند.

جدول شماره ۳: ویژگی‌های جامعه آماری

1. Kuhn
2. Indiana
3. Piong
4. Relph
5. Cartwright

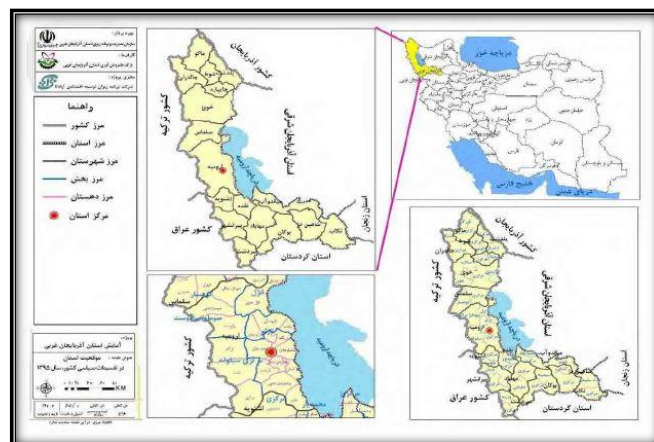
ویژگی	تعداد	درصد	ویژگی	تعداد	درصد
سن	۲۵ تا ۵۰ سال	۱۸۰	۳۶	کارشناسی	۲۵۷
	بیش از ۵۰ سال	۳۲۰	۶۴	کارشناسی ارشد	۱۶۳
رشته تحصیلی	علوم انسانی	۲۰۵	۴۱	دکتری	۸۰
	علوم اجتماعی	۱۹۸	۴۰	استاد دانشگاه	۱۶۲
	علوم پایه	۲۱	۴	کارمند	۲۰۸
	فنی مهندسی	۱۸	۴	دانشجو	۶۶
	سایر	۵۸	۱۱	شغل آزاد	۶۴
			وضعیت شغلی		

شاخص‌های پژوهش شامل ابعاد مؤثر بر روابط فضا، زمان و امنیت است که در ارتباط با تاثیر شاخص‌های بافت قومیتی، شکل هندسی، عوامل اقتصادی و مخاطرات طبیعی و انسانی بر امنیت استان آذربایجان غربی بررسی و تحلیل گردید؛ در نتیجه، شاخص‌های تحقیق در قالب پرسش‌نامه محقق ساخته با ۳۱ سؤال (سؤال ۱ تا ۱۹ برای شاخص تاثیر مکان بر امنیت؛ سؤال ۲۰ تا ۳۱ برای تاثیر شاخص فضا بر امنیت) به صورت وزن‌دهی طیفی لیکرت بررسی شدند. روایی شاخص‌ها از طریق نظرخواهی و اصلاح نظرات پرسش‌شوندگان، تایید شد. پایایی تحقیق نیز با ضریب آلفای کرونباخ برای شاخص فضا، ۰/۷۸ و برای شاخص مکان، ۰/۷۹ و برای نتایج آزمون، ۰/۸۵ محاسبه گردید که مورد تایید است.

برای توصیف داده‌ها از جدول‌های آمار توصیفی و برای تحلیل داده‌ها، از آزمون تک‌نمونه‌ای T و تحلیل عاملی به کمک نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۲ استفاده شد.

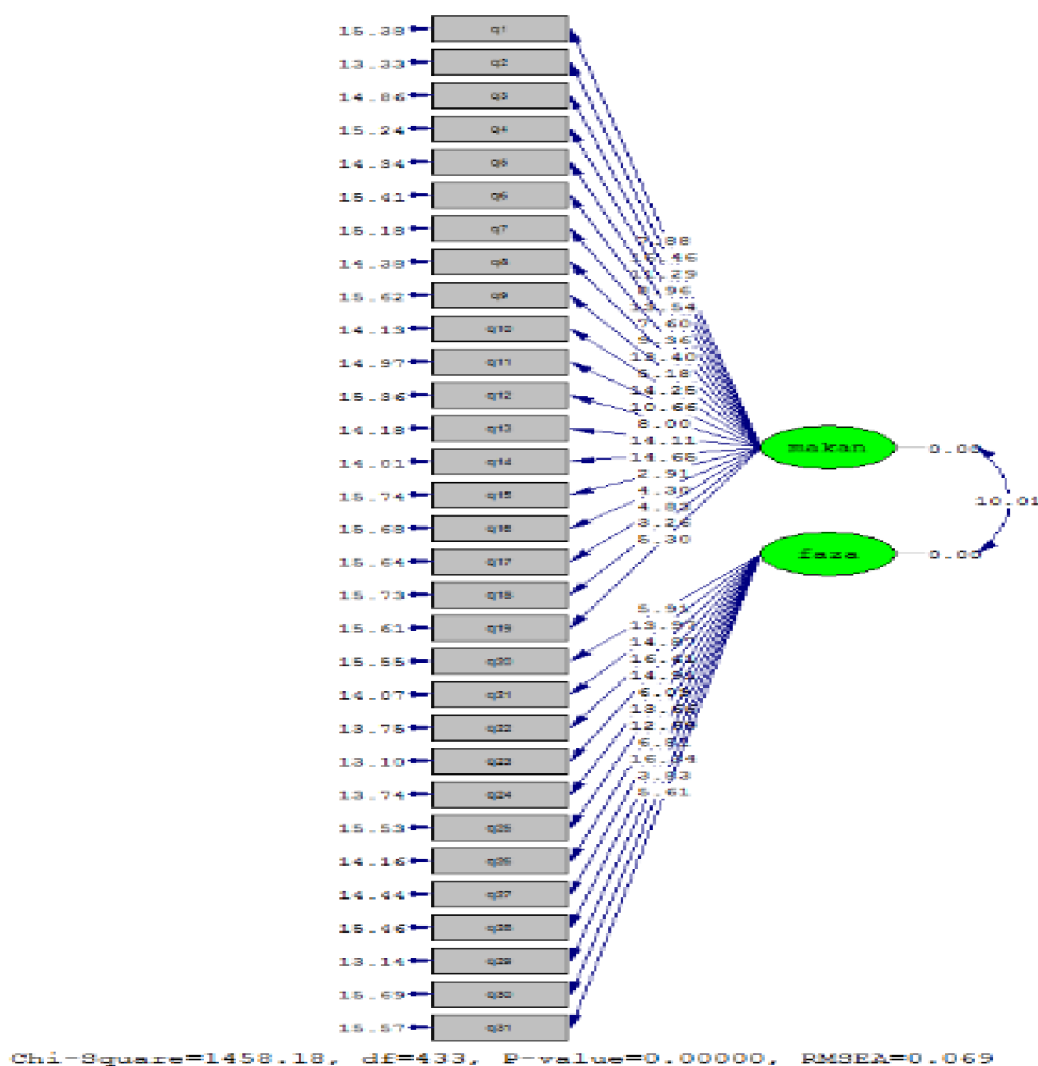
قلمروی تحقیق

استان آذربایجان غربی با مساحتی بالغ بر ۴۳۶۶۰ کیلومتر مربع (با احتساب دریاچه ارومیه با مساحت ۵۷۷۰ کیلومتر مربع) که ۲/۶۵ درصد مساحت کل ایران را تشکیل می‌دهد، بین ۳۵ درجه و ۵۸ دقیقه تا ۳۹ درجه و ۴۶ دقیقه عرض شمالی و ۴۴ درجه و ۳ دقیقه تا ۴۷ درجه و ۲۲ دقیقه طول شرقی قرار دارد. این استان در شمال غربی ایران واقع شده که از شمال به کشورهای جمهوری خودمختار نخجوان و ارمنستان؛ از غرب به کشورهای ترکیه و عراق؛ از جنوب به استان کردستان و از شرق به استان آذربایجان شرقی و استان زنجان محدود است. براساس آمار سال ۱۳۸۵، استان آذربایجان غربی دارای ۱۴ شهرستان، ۳۶ شهر، ۴۰ بخش و ۱۱۳ دهستان است (www.sci.org.ir).

شکل شماره ۳: موقعیت و تقسیمات کشوری استان آذربایجان غربی

یافته‌ها:

در این تحقیق با توجه به ماهیت موضوع، مبتنی بر عوامل مؤثر بر روابط فضا، زمان و امنیت، نتایج تحلیل شاخص‌های با آزمون تحلیل، عاملی تاییدی در قالب پرسشنامه مکان و فضا در حالت ضرایب معناداری نشان می‌دهد که طبق این مدل و براساس نتایج به‌دست‌آمده، کلیه مقادیر t مربوط به پارامترهای مدل شامل بارهای عاملی و خطاهای استاندارد بزرگ‌تر از ۹۶/۱ و معنادار هستند.

شکل شماره ۴: تحلیل عاملی تاییدی پرسشنامه مکان و فضا در حالت ضرایب معناداری

علاوه بر مدل تحلیل معادلات ساختاری، شاخص نسبت مجذور کای بر درجه آزادی (X^2/df)، برازش مدل را تایید می‌کند (جدول شماره ۲). X^2/df که این عدد کمتر از ۵ است و به معنی برازش مدل با داده‌هاست. خطای ریشه مجذور میانگین تقریبی (RMSEA) برابر ۰/۰۶۹ و ریشه دوم میانگین مربعات باقی‌مانده

(SRMR) برابر با ۰/۰۵۴ است که از میزان ملاک (۰/۰۸) کوچک‌تر است و در نتیجه برازش مدل را تأیید می‌کند. در نهایت شاخص‌های NFI، CFI، IFI و NNFI نیز از ملاک مورد نظر (۰/۹) بزرگ‌تر هستند. در مجموع و با در نظر گرفتن مجموع شاخص‌های برازش محاسبه‌شده، برازنده بودن مدل عاملی پرسشنامه مکان و فضا مورد تأیید قرار می‌گیرد.

جدول شماره ۴: شاخص‌های برازش مدل عاملی

شاخص برازش	دامنه قابل قبول	مقدار مشاهده شده	ارزیابی شاخص برازش
X^2/df	≤ 5	۳/۳۶۷	مناسب
IFI	> 0.9	۰/۹۶	مناسب
NNFI	> 0.9	۰/۹۵	مناسب
RMSEA	< 0.08	۰/۰۶۹	مناسب
SRMR	< 0.08	۰/۰۵۴	مناسب
CFI	> 0.9	۰/۹۶	مناسب
NFI	> 0.9	۰/۹۲	مناسب

جهت بررسی دیدگاه پاسخگویان در مورد تاثیر شاخص‌های مکان و فضا بر امنیت استان آذربایجان غربی از آزمون آماری t تک‌نمونه‌ای استفاده شد. بر این اساس میانگین نمرات به‌دست‌آمده با میانگین نظری (مقدار متوسط ۳) مورد مقایسه قرار گرفت. میانگین نمراتی که به‌طور معناداری بالاتر از مقدار متوسط ۳ است، به عنوان میزان تاثیر زیاد و میانگین نمراتی که به‌طور معناداری پایین‌تر از این مقدار است، به عنوان میزان تاثیر پایین در نظر گرفته می‌شود. نمراتی که با مقدار متوسط ۳، اختلاف معناداری نداشته باشد، به عنوان میزان تاثیر متوسط در نظر گرفته می‌شود.

طبق یافته‌های جدول شماره ۴، میزان تاثیر شاخص‌های بافت قومیتی و ویژگی‌های مرزی بر امنیت استان در حد زیاد و میزان تاثیر شاخص‌های شکل هندسی، عوامل اقتصادی و مخاطرات محیطی بر امنیت استان در حد متوسط است.

جدول شماره ۵: نتایج آزمون t تک‌نمونه‌ای برای بررسی میزان تاثیر شاخص‌های مکان

بر امنیت استان آذربایجان غربی

میانگین نظری	میانگین مشاهده شده	آماره t	سطح معنی‌داری	میزان تاثیر
۳	۳/۹۷	۴۹/۹۰۰	۰/۰۰۱	بالا

شکل هندسی	۳	۰/۰۳	۱/۳۱۰	۰/۱۹۱	متوسط
ویژگی‌های مرزی	۳	۳/۴۹	۱۸/۸۳۲	۰/۰۰۱	بالا
عوامل اقتصادی	۳	۲/۹۲	-۱/۵۳۱	۰/۱۲۶	متوسط
مخاطرات محیطی	۳	۳/۰۴	۱/۱۷۸	۰/۲۳۹	متوسط

در جدول شماره ۵، نتایج آزمون t تک‌نمونه‌ای برای بررسی دیدگاه پاسخ‌دهندگان در مورد میزان تاثیر شاخص‌های فضا بر امنیت استان آذربایجان غربی نشان می‌دهد که از نظر جامعه آماری، میزان تاثیر شاخص‌های موقعیت جغرافیایی و عوامل ژئوپلیتیکی بر امنیت استان، در حد زیاد و میزان تاثیر عوامل ژئواکونومیک بر امنیت استان در حد متوسط است.

جدول شماره ۶: نتایج آزمون t تک‌نمونه‌ای برای بررسی میزان تاثیر شاخص‌های فضا

بر امنیت استان آذربایجان غربی

میانگین نظری	میانگین مشاهده شده	آماره t	سطح معنی‌داری	میزان تاثیر
۳	۳/۴۷	۱۷/۰۸۹	۰/۰۰۱	بالا
۳	۳/۶۳	۲۶/۹۰۳	۰/۰۰۱	بالا
۳	۳/۰۱	۰/۶۸۱	۰/۴۹۶	متوسط

نتیجه‌گیری و پیشنهادات:

اهمیت فضا و مکان در مدیریت و سازماندهی مقیاس‌های مختلف زندگی زیستی و اجتماعی انسان از دیرباز مورد توجه جغرافیدانان بوده است. با این حال، اهمیت این عناصر در سایر زمینه‌ها عموماً با اشتیاق کمی مواجه شده است. فراتر از این، رابطه بین اجزای مکانی و مؤلفه‌های امنیتی نیز شاخصی است که می‌تواند یافته‌های مفیدی برای مدیریت بهینه قلمرو ارائه دهد. با توجه به این اهمیت، پژوهش حاضر به بررسی رابطه فضا و مکان با امنیت در استان آذربایجان غربی می‌پردازد. امنیت در این پژوهش به چهار مؤلفه امنیت سیاسی، امنیت اقتصادی، امنیت اجتماعی و امنیت زیست‌محیطی تقسیم می‌شود. نتایج نشان داد که بین امنیت و فضا در آذربایجان غربی رابطه مثبت قوی وجود دارد. از نظر تحلیلی، این رابطه قوی بین امنیت، فضا و مکان در آذربایجان غربی را می‌توان به مؤلفه‌های هویتی و تعلق در مختصات قلمرو تعبیر کرد. بنابراین افزایش ارزش‌ها و ضرایب امنیت (در چهار مؤلفه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و زیست‌محیطی) منجر به افزایش تعلق و هویت مکانی در بین شهروندان این استان می‌شود. افزایش دلبستگی به یک مکان نه تنها

فرصت‌های بیشتری را برای مشارکت شهروندان در توسعه پایدار فراهم می‌کند؛ بلکه شکاف‌های زمینه‌ای و قومی را کاهش می‌دهد. در لایه‌ای نرم و فرهنگی، امنیت پایدار را تقویت و تسهیل می‌کند. نتایج کمی این پژوهش عبارتند از:

براساس نتایج بدست آمده از دیدگاه پاسخ‌دهندگان میزان تاثیر شاخص‌های بافت قومیتی و ویژگی‌های مرزی بر امنیت استان در حد زیاد و میزان تاثیر شاخص‌های شکل هندسی، عوامل اقتصادی و مخاطرات محیطی بر امنیت استان در حد متوسط می‌باشد. هم چنین براساس نتایج بدست آمده از دیدگاه پاسخ‌دهندگان میزان تاثیر شاخص‌های موقعیت جغرافیایی و عوامل ژئوپلیتیکی بر امنیت استان در حد زیاد و میزان تاثیر عوامل ژئواکونومیکی بر امنیت استان در حد متوسط می‌باشد.

طبق یافته‌های تحقیق به منظور دستیابی به روابط مطلوب مکان، فضا و امنیت و پربار شدن پژوهش‌های آتی در زمینه روابط مکان و فضا و ارتقای امنیت، رعایت پیشنهادهای زیر ضروری است:

➤ پیشنهاد می‌شود که به منظور همگرا کردن استان مرزی آذربایجان غربی با بدنه مرکزی کشور به مقوله امنیت اقتصادی در نواحی مرزی توجه ویژه‌ای گردد.

➤ در امر سیاست‌گذاری نظامی - امنیتی، مقولات امنیتی به صورت پیوسته و یکپارچه در نظر گرفته شود و در مکان‌هایی مانند آذربایجان غربی به دلیل ارتباط گسترده با دیگر مکان‌ها (استان‌ها و کشورهای مختلف با ساختار متفاوت) در کنار مقوله سخت‌افزاری امنیت به ابعاد نرم‌افزاری آن نیز توجه و تأکید شود.

➤ پیشنهاد می‌شود درباره رابطه مؤلفه‌های فضا و مکان در استان آذربایجان غربی با توجه به مقوله امنیت اکولوژیکی و مخاطرات زیست‌محیطی حادث در آن مانند خشک شدن دریاچه اورمیه اقدامات عملی و سازنده صورت گیرد.

➤ پیشنهاد می‌شود که به رابطه مقیاس‌های فضایی و امنیت اقتصادی به صورت مقایسه‌ای میان شهروندان آذربایجان غربی و استان‌های مرزی ترکیه پرداخته شود تا میزان نابرابری در دو سوی مرز به حداقل ممکن برسد.

کتابنامه

۱. پوراحمد، احمد و شمعی، علی، (۱۳۹۵)، بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه جغرافیا. تهران: انتشارات دانشگاه تهران،
۲. پورموسوی، موسی؛ کوهشاهی، مهدی؛ قره‌خانگللو، جهانبخش، (۱۳۹۸)، سازماندهی سیاسی فضای نواحی فرهنگی و کارکردی در ایران، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال چهارم، شماره ۳.

۳. حافظ‌نیا، محمدرضا؛ میرقادری، مصطفی؛ احمدی‌پور، زهرا، (۱۳۸۹)، شاخص‌سازی مؤلفه‌های سیاست و فضا در جغرافیای سیاسی، مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۲، شماره ۷۲، صص ۱۳۴-۱۲۱.
۴. جهان‌شاه پاکزاد، (۱۳۸۱)، کیفیت محیط شهری، مطالبه معوقه شهروندان، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۹، صص ۶-۱۵.
۵. حافظ‌نیا، محمدرضا؛ احمدی‌پور، زهرا؛ قادری‌حاجت، مصطفی، (۱۳۹۱)، سیاست و فضا، مشهد: انتشارات پاپلی.
۶. راه‌چمنی، ابوالقاسم، (۱۳۸۳)، روابط بین‌الملل در عصر نوین (زمینه تاریخی، نظریه‌ها، ساختارها و فرآیندها)، تهران: انتشارات موسسه ابرار معاصر تهران.
۷. زهدی گهرپور، محمد، (۱۳۹۶)، پیدایش و تحول اندیشه قلمروسازی در ایران، رساله جهت اخذ مدرک دکتری جغرافیای سیاسی به راهنمایی یاشار ذکی، دانشگاه تهران: دانشکده جغرافیا.
۸. شکویی، حسین، (۱۳۹۲)، جغرافیای اجتماعی شهرها، اکولوژی اجتماعی شهر، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
۹. عبدالله‌خانی، علی، (۱۳۸۵)، بررسی و نقد نظریه امنیتی‌ساختن، فصلنامه مطالعات راهبردی، دوره ۹، شماره ۳۳، صص ۵۱۲-۴۹۱.
۱۰. قزایی، فریبا؛ راد جهانبانی، نفیسه؛ رشیدپور، نازیلا، (۱۳۸۹)، بررسی و سنجش حس امنیت در مناطق مختلف شهری، مجله آرمانشهر، دوره ۳، شماره ۴، صص ۱۷-۳۲.
۱۱. ماجدی، حمید؛ منصوری، الهام؛ حاجی احمدی، آذین، (۱۳۹۰)، بازتعریف فضای شهری (مطالعه موردی: محور ولیعصر حد فاصل میدان ولیعصر تا چهار راه ولیعصر). مدیریت شهری، دوره ۹، شماره ۲۷، صص ۲۸۳-۲۶۳.
۱۲. میرحیدر، درّه و میراحمدی، فاطمه‌السادات، (۱۳۹۶)، سیر اندیشه در جغرافیای سیاسی سنتی و مدرن، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- 1) Agnew, J. (2002) American Space/American Place: Geographies of the Contemporary United States, University of Edinburgh Press/Routledge.
- 2) Paul, Cloke. and Ron, Johnston. (2005) Spaces of Geographical Thought, SAGE Publications Ltd.
- 3) Sack, Robert. (2018) Conceptions of Space in Social Thought a Geographic Perspective, Publisher the Macmillan Press.
- 4) Jamieson, D. (2017). the Heart of Environmentalism. In R. Sandler & P. C. Pezzullo. Environmental Justice and Environmentalism. Massachusetts Institute of Technology Press.
- 5) Knekt, De; Coughenour, M.B.; Skidmore, A.K.; Heitkönig, I.M.A.; Knox, N.M.; Slotow, R.; Prins, H.H.T. (2010). Spatial autocorrelation and the scaling of species-environment relationships. Ecology. 91(8): 245-265.
- 6) Oldroyd, D. (2016). Earth Cycles: A historical perspective. Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- 7) Sachs, W. (2019). The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power, New York: Wiwatersrand University Press.
- 8) Sack, R. (2018). Human Territoriality: Its Theory and History; Cambridge, Cambridge University Press.
- 9) Scheff, Thomas, 2014, Emotions and identity: a theory of ethnic nationalism, in Calhoun (ed.)
- 10) Selden, L. 2015, "On grounded theory - with some malice". Journal of Documentation, Vol. 61 No.1, pp. 114-129.

- 11) Smith, G.A. and Aurora, P. (2016). How Does the Earth Work? Physical Geology and the Process of Science. Upper Saddle River, NJ 07458: Pearson Prentice Hall.